

 [instagram.com/publikpraktikum](https://www.instagram.com/publikpraktikum)

 [facebook.com/publikpraktikum](https://www.facebook.com/publikpraktikum)

www.publikpraktikum.rs

Naslov originala:
Antonio G. Iturbe
LA BIBLIOTECARIA DE AUSCHWITZ

© Antonio G. Iturbe, 2012
© Editorial Planeta, S. A., 2012
Diagonal, 662-664, 08034 Barcelona (Espanja)
Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2018

ZA IZDAVAČA:

Marko Sabovljević

UREDNIK:

Marina Sabovljević

PREVOD:

Vesna Stojković

LEKTURA I KOREKTURA:

Milica Rakić

DIZAJN KORICE:

Predrag Marković

ŠTAMPA:

Alpha print, Zemun

TIRAŽ:

1000

IZDAVAČ:

Publik praktikum
Dobrovoljačka 10/I, Zemun
office@publikpraktikum.rs
011/4202 544; 011/4202 545

Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.134.2-31

ИТУРБЕ, АНТОНИО, 1967-

Bibliotekarka iz Aušvica/Antonio Iturbe;
[prevod Vesna Stojković]. – Beograd: Publik
praktikum, 2018 (Beograd: Alpha print). –
404 str.; 20 cm

Prevod dela: La bibliotecaria de Auschwitz/
Antonio G. Iturbe. – Tiraž 1.000.

ISBN 978-86-6035-516-6

COBISS.SR-ID 260307468

Antonio Iturbe

Bibliotekarka
IZ
AUŠVICA

Za Ditu Kraus

Dok je trajao, u bloku 31 (u logoru smrti Aušvic) živelo je četiri stotine dece, zajedno sa nekoliko zatvorenika koje su zvali „savetnici”. Uprkos strogom nadzoru pod kojim je bio i iako je to izgledalo nemoguće, raspola-
gao je sa tajnom dečjom bibliotekom. Bila je majušna i činilo ju je osam knjiga, uključujući i *Kratku istoriju sveta*, H. Dž. Velsa, rusku gramatiku i knjigu iz analitičke geometrije [...] Na kraju svakog dana, knjige su, zajedno sa ostalim blagom, kao što su lekovi i nešto hrane, poveravane jednoj od najstarijih devojčica, čiji je zadatak bio da ih svake noći sakrije na nekom drugom mestu.

ALBERTO MANGEL, *Biblioteka noću*

*Književnost je poput šibice na polju usred noći.
Jedna šibica jedva da nešto osvetli, ali dozvoljava
nam da vidimo koliko je mračno oko nje.*

VILIJAM FOKNER, navedeno u prevodu
Havijera Marijasa

Aušvic-Birkenau, januar 1944

Ti oficiri, obučeni u crno, što na smrt gledaju s ravnodušnošću pogrebnika, ne znaju da je, povrhnj crnog blata koje sve guta, Alfred Hirš podigao školu. Ne znaju i veoma je važno da ne znaju. U Aušvicu ljudski život vredi toliko malo da više nikog ni ne streljaju, jer jedan metak vredi više od čoveka. Postoje zajedničke komore gde se koristi ciklon gas jer smanjuje troškove i samo jednim buretom može se pobiti na stotine ljudi. Smrt je postala industrija koja je bila isplativa samo ako se radi na veliko.

U drvenoj baraci, učionice nisu ništa više do nekoliko stolica natiskanih u grupice. Zidovi ne postoje, table su takođe nevidljive, a učitelji samo uz pomoć ruku crtaju jednokrake trouglove u vazduhu i slova alfabeta, pa čak i tokove evropskih reka. Tu je dvadesetak grupica dece, svaka sa svojim učiteljom, tako zbijene jedna uz drugu da profesori moraju da drže časove šapatom kako se priča o deset egipatskih zala ne bi mešala sa muzikom tablice množenja.

Bilo je onih koji nisu verovali da je to moguće, mislili su da je Hirš ili lud ili naivan: kako da obrazuješ decu u surovom logoru smrti gde je sve zabranjeno? A on bi se samo osmehnuo. Hirš se uvek zagonetno smešio, kao da zna nešto što drugi ne znaju.

Nije važno koliko će škola nacisti zatvoriti, odgovorio bi im. Svaki put kad neko stane u neki ugao da nešto ispriča, a nekolicina dece poseda oko njega da sluša, osnovana je još jedna škola.

Vrata barake iznenada se otvaraju i unutra uleće Jakopek, pomoćnik zadužen za osmatranje, i trči do sobe upravnika bloka Hirša. Njegove drvene cipele ostavljaju po podu blatnjavi trag i prividni mir i sigurnost u bloku 31 iščezavaju. Iz svog ugla, Dita Adlerova opčinjeno gleda sićušne mrlje blata: deluju ništavno, ali kaljaju čitavu stvarnost, kao što jedna jedina kap mastila boji celu činiju mleka.

„Šest, šest, šest!”

To je signal da SS stražari dolaze u blok 31 i baraku ispunjuje žamor. U ovoj fabrici za uništenje života kakva je Aušvic-Birkenau, gde peći potpaljivane leševima danoćno rade, blok 31 je netipična baraka, retkost. Tačnije, anomalija. Dostignuće Fredija Hirša koji je počeo kao običan sportski trener grupe mladih, sad je sportista koji se u Aušvicu takmiči protiv najveće drobilice ljudi u istoriji čovečanstva. Uspeo je da ubedi nemačke vlasti u logoru da će, ako deca budu zaokupljena u baraci, njihovi roditelji lakše raditi u logoru BIIB, koji su zvali „porodični logor”, jer su u ostalim logorima deca bila retka kao ptice. U Aušvicu nema ptica. Ubije ih struja kad udare u ogradu.

Vrhovna komanda logora pristala je da se napravi baraka za decu, možda im je to od početka i bila namera, ali samo pod uslovom da ona bude samo za igru i zabavu: bilo kakvo podučavanje bilo je strogo zabranjeno.

Upravnik bloka 31 Hirš proviruje iz svoje sobe i ne mora ništa da kaže ni pomoćnicima ni profesorima čiji su pogledi prikovani za njega. Jedva приметно klimne glavom. Njegov pogled ne dozvoljava neposlušnost. On uvek radi ono što mora da se uradi i od svih očekuje isto.

Lekcije se prekidaju i zamenjuju ih besmislene pesmice i pogađalice na nemačkom, kako bi se, kad se pojave arijevski kurjaci, stekao utisak da je sve u redu. Obično,

patrola koju čine dva vojnika rutinski uđe, ali jedva da odu dalje od vrata. Gledaju nekoliko sekundi decu, ponekad isprate tapšanjem neku pesmu ili pomaze po glavi nekog mališana, a onda nastave sa patroliranjem.

Ali Jakopek uobičajenoj uzbuni dodaje još nešto:

„Inspekcija! Inspekcija!”

Inspekcija je nešto sasvim drugo. Mora se stati u red, obavljaju se pretrage, ponekad najmlađe propituju, pokušavajući da, koristeći njihovu nevinost, iz njih izvuku informacije. Nikad ništa iz njih nisu izvukli. Čak i najmlađa deca razumeju više nego što njihova slinava lica nagoveštavaju.

Neko prošapuće: „Sveštenik!” i barakom se prenosi prestravljeni šapat. Tako zovu jednog podoficira SS-a (*Oberscharführer*)* koji uvek ide s rukama zavučenim u rukave svog vojničkog šinjela, poput nekog sveštenika, iako je okrutnost jedina religija za koju zna.

„Hajde, hajde, hajde! Judo, da, ti! Reci, ‘Leti leti...’”

„A šta leti, gospodine Štajn?”

„Šta god! Pobogu, dete, šta god!”

Dva profesora zabrinuto podižu glave. U rukama drže nešto što je u Aušvicu strogo zabranjeno i ako bi ih otkrili, mogli bi biti osuđeni na smrt. Iz tih predmeta, toliko opasnih da se za njihovo posedovanje kažnjava smrću, ne može da se puca, nisu oštri, ne mogu da seku ili nanose tupe udarce. To od čega toliko strahuju nemilosrdni stražari Rajha su najobičnije knjige, stare, neuvezane, sa stranicama koje nedostaju i gotovo pocepane. Ali nacisti ih opsesivno progone, zaplenjuju i zabranjuju. Kroz celu istoriju, svi diktatori, tirani i ugnjetači, bili oni Arijevci, crnci, Azijati, Arapi, Sloveni, ma koje boje da im je bila koža, bilo da su se zalagali za narodnu revoluciju, privilegije viših klasa, božju zapovest ili vojnu disciplinu, ma koja da im je bila ideologija, svi oni imali su nešto zajedničko: uvek

* Nemački vojni čin.

su nemilosrdno progonili knjige. Knjige su veoma opasne, navode ljude na razmišljanje.

Grupe su na svojim mestima, tiho pevuše i iščekuju dolazak stražara, ali jedna devojčica remeti harmoniju koja priliči mirnoj baraci za zabavu i bučno počinje da trči između gomile stoličica.

„Na pod!”

„Šta radiš? Jesi li luda?” viču joj.

Jedan profesor pokušava da je uhvati za ruku da je zaustavi, ali ona se otrže i, umesto da ostane mirna kako bi prošla neopažena, nastavlja da trči, posrćući. Penje se na metar visoku horizontalnu peć koja deli baraku na dva dela i bučno skače na drugu stranu. Naglo se zaustavlja i obara praznu stolicu, koja se kotrlja uz takvu tresku da na trenutak sva aktivnost prestaje.

„Dođavola! Sve ćeš nas odati!” podvikne joj gospođa Križkova, crvena od besa. Deca je iza njenih leđa zovu gospođa Pelikanka. Ona ne zna da je baš ova devojčica na koju sada više smislila taj nadimak. „Sedi pozadi sa asistentima, glupačo!”

Ali ona se ne zaustavlja, već nastavlja mahnito da trči, ne obazirući se na njihove poglede pune neodobravanja. Mnoga deca opčinjeno je gledaju kako hita na mršavim nogama u vunenim čarapa sa horizontalnim prugama. Veoma je mršava, ali ne bolešljiva, sa smeđom kosom do ramena koja se njiše levo-desno dok se hitro probija između grupa. Dita Adler kreće se među stotinama ljudi, ali trči sama. Uvek trčimo sami.

Krivudajući stiže do centra barake i gura se u jednu grupu. Odguruje u stranu nekoliko stoličica i pretura jednu devojčicu.

„Hej, šta ti misliš ko si?” dovikuje joj sa poda.

Učiteljica iz Brna zapanjeno gleda dok se mala bibliotekarka, zadihana, zaustavlja pred njom. Dita nema ni vazduha ni vremena da išta izgovori, pa joj samo istrže knjigu iz ruku, a učiteljica najednom oseti olakšanje. U

trenutku kad krene da joj zahvali Dita se već udaljila. Nacisti samo što nisu došli.

Inženjer Marodi, koji je video njen podvig, već je čeka izvan kruga.

U momentu kad projuri pored njega, dodaje joj udžbenik algebre kao da joj predaje štafetnu palicu. Dita očajnički trči ka pomoćnicima koji se u dnu barake pretvaraju da metu pod.

Tek je na pola puta kad primeti da su se glasovi u grupama na trenutak pokolebali zatreperevši kao plamen sveće na otvorenom prozoru. Ne mora da se okrene da bi znala da su se vrata otvorila i da unutra ulaze SS stražari. Istog trena, spušta se na zemlju među grupu jedanaestogodišnjih devojčica. Ubacuje knjige ispod haljine i prekršta ruke na grudima da ne ispadnu. Devojčice je zabavljeno gledaju krajičkom oka dok učiteljica, veoma nervozna, podiže bradu i pokazuje im da nastave da pevaju. Pošto sa ulaza u baraku nekoliko trenutaka osmatraju scenu pred sobom, SS-ovci uzviknu jednu od svojih omiljenih reči:

„Achtung!”*

Nastaje muk. Pesma i igra „Leti leti” prestaju. Svi se koče. Ali usred tišine, jasno se čuje kako neko zvižduće Betovenovu *Petu simfoniju*. Sveštenik je oficir koji uliva strah, ali čak i on deluje prestrašeno u pratnji nekog još zlokobnijeg.

„Bog nek nam je u pomoći”, Dita čuje kad neka učiteljica prošapuće.

Dita zna da je to Betoven, jer je njena majka pre rata svirala klavir. Shvata da je već ranije čula ovaj tako osoben način zviždukanja simfonije, sa preciznošću ljubitelja muzike. Bilo je to nakon što su, nagurani u zatvoreni teretni vagon, bez hrane i vode, tri dana putovali iz geta u Terezinu, gde su deportovani nakon što su proterani iz Praga u kome su živeli godinu dana. Bila je noć kad su stigli u Auschwitz-Birkenau. Nemoguće je zaboraviti glasnu škripu vrata

* Achtung (nem.) - pažnja.

koja se otvaraju, prvi udah ledenog vazduha koji miriše na spaljeno meso, blesak svetala u noći: peron je bio osvetljen kao operaciona sala. Usledila su naređenja, udarci kundaka po zidovima vagona, pucnji, zvižduci, krici. I, usred meteža, ta Betovenova simfonija koju je besprekorno i savršeno smireno zviždukao kapetan, *Hauptsturmführer*, u koga su čak i SS-ovci gledali sa strahom.

Tog dana, oficir je prošao blizu Dite i videla je njegovu besprekornu uniformu, bele rukavice i Gvozdeni krst na grudima njegovog šinjela; orden koji se dobija samo u borbi. Zaustavio se pred grupom majki sa decom i rukom u rukavici prijateljski pomazio jedno dete. Čak se i osmehnuo. Pokazao je na dva brata blizanca od četrnaest godina – Zdeneka i Jirku – i jedan kaplar je požurio da ih izvuče iz reda. Majka je zgrabila oficira za rub šinjela i pala na kolena, preklinjući ga da ih ne odvođi. Kapetan se potpuno smireno umešao:

„Niko se prema njima neće odnositi kao što će se odnositi čika Jozef.”

I, u izvesnom smislu, tako je i bilo. Niko u celom Aušvicu nije ni taknuo parove blizanaca koje je za svoje eksperimente skupljao doktor Jozef Mengele. Niko prema njima nije postupao kao on u svojim jezivim genetskim eksperimentima, dok je pokušavao da pronađe način kojim bi postigao da Nemice rađaju blizance kako bi se rađalo više arijevaca*. Dita se seća kako se Mengele, i dalje mirno zviždućući, udaljio držeći dečake za ruke.

Istu melodiju koja se sada čuje u bloku 31.

Mengele...

Vrata sobe upravnika bloka otvaraju se uz tiho mukanje i Hirš izlazi iz svog sobička pretvarajući se da je prijatno iznenađen posetom SS-ovaca. Glasno udara petama da pozdravi oficira. Na taj način pokazuje poštovanje prema oficirovom činu, ali time pokazuje i vojnički stav, ni pokoran ni zastrašen. Mengele ga ni ne gleda; zanet je

* Arijevac – pripadnik odabrane, više rase u nacističkoj ideologiji.

u mislima i još uvek zvižduće sa rukama na leđima, kao da ga se ništa od ovoga uopšte ne tiče. Narednik – onaj koga svi zovu Sveštenik – s rukama i dalje zavučenim u rukavima svog šinjela, iznad grudi, nedaleko od futrole pištolja proučava baraku svojim gotovo prozirnim očima.

Jakopek se nije prevario.

„Inspekcija”, prošapće Obersharführer.

SS-ovci u njegovoj pratnji ponavljaju njegovo naređenje, sve glasnije, dok se u ušima zatvorenika ne pretvori u krik. U krugu devojčica, Dita oseća kako je prolazi jeza, stiska ruke uz telo i čuje kako joj knjige šuščaju uz rebra. Ako nađu knjige kod nje, sve je gotovo.

„To ne bi bilo pošteno...” promrmlja.

Ima četrnaest godina i život je tek pred njom, toliko toga tek treba da uradi. Ništa još nije mogla da započne. Priseća se reči koje je njena majka godinama uporno ponavljala kad bi se ona žalila na svoju sudbinu: „Rat je, Edita... rat je.”

Bila je toliko mlada da se gotovo ni ne seća kakav je bio svet kad nije bilo rata. Kao što, na ovom mestu gde su joj sve oduzeli, pod haljinom krije knjige od nacista, tako u svojoj glavi čuva album sa fotografijama sačinjen od sećanja. Polako zažmuri, pokušavajući da se priseti kakav je bio svet kad nije bilo straha.

Vidi sebe sa devet godina, kako stoji pred astronomskim satom na Staromestskim nameštima u Pragu, početkom 1939. Krajičkom oka pogledava u starog kostura koji svojim ogromnim praznim očnim dupljama nalik na crne pesnice motri na krovove grada.

U školi su im rekli da je veliki sat genijalni mehanički izum koji je pre više od pet vekova smislio maestro Hanuš. Ali Ditu je uznemirila legenda koju su pričale bake: kralj je naložio Hanušu da napravi astronomski sat sa figurama koje bi paradirale na svaki sat, a zatim je naredio svojim čuvarima da ga oslepe kako nikad više nekom drugom vladaru ne bi mogao da napravi slično čudo. Da bi mu se osvetio, časovničar je zavukao šaku u mehanizam i

onesposobio ga. Kad su mu zupčanici odsekli šaku, mehanizam se zaglavio i godinama nisu mogli da ga poprave. Dita bi ponekad noću sanjala tu amputiranu šaku kako vijuga između zupčanika u mehanizmu. Kostur bi zatresao zvono i pokrenuo mehaničku svečanost: paradu automata koji se pojavljuju kako bi građane podsetili da se minuti nervozno sapliću jedan o drugi, a sati nižu jedan za drugim, kao ove figure koje vekovima žurno ulaze i izlaze iz te ogromne muzičke kutije. Ipak, sada, obuzeta strepnjom, shvata da devetogodišnja devojčica to čak ni ne primećuje i veruje da je vreme zamorni red, nepomično, lepljivo more u kome se ne pomera napred. Zato su, u tim godinama, satovi strašni samo ako pored brojčanika imaju kosture.

Dok stiska te stare knjige zbog kojih bi mogla završiti u gasnoj komori, Dita se s nostalgijom priseća srećne devojčice kakva je nekad bila. Kad je sa majkom išla u centar grada u kupovinu, volela je da zastane pred astronomskim satom na Staromestskim namestima, ali ne da bi gledala mehaničku predstavu – kostur ju je zapravo uznemiravao više nego što je htela da prizna – već da bi posmatrala zadubljene prolaznike, od kojih su veliki broj bili stranci u poseti gradu, kako pažljivo motre kad će se pojaviti automati. Jedva se suzdržavala da se ne nasmeje gledajući njihova zapanjena lica i glupo kikotanje. Odmah bi im smišljala nadimke. Pomalo melanholično, priseća se da joj je jedna od omiljenih rasonoda bila da svima smišlja nadimke, naročito susedima i očevim prijateljima. Uobraženu gospođu Gotlib, koja je volela da isteže vrat kako bi izgledala važnije, zvala je „Žirafa”. A tapetara hrišćanina iz prodavnice u prizemlju nazvala je „gospodin Čunj” jer je bio potpuno ćelav i mršav. Seća se kako je nekoliko metara jurila za tramvajem kad je, uz oglašavanje zvonca, skretao na Staromestske namesti i vijugajući se izgubio u kvartu Jozefov, a onda potrčala ka radnji gospodina Ornesta gde je znala da njena majka kupuje materijale da sašije Diti

zimske kapute i suknje. Nije zaboravila koliko je volela ovu prodavnicu, koja je na vratima imala neonski znak sa šarenim cevima koje bi se jedna po jedna palile od dna do vrha, pa onda opet iz početka.

Da nije bila devojčica koja je, kao i sva deca, živela srećna u svom svetu, možda bi dok je prolazila pored kioska sa novinama primetila dugačak red ljudi koji čekaju da kupe novine i da sa naslovne strane gomile primeraka *Lidove Noviny*, neobično velikim slovima vrišti četiri stupca širok naslov: „Vlada je pristala da nemačka vojska uđe u Prag.”

Dita je na trenutak otvorila oči i ugledala SS-ovce kako njuškaju u zadnjem delu barake. Pomeraju čak i crteže okačene na zid ekserima napravljenim od bodljikave žice kako bi videli da li je ispod nešto sakriveno. Svi ćute, tišinu para samo buka koju proizvode stražari, u ovoj baraci u kojoj se oseća miris vlage i buđi. I straha. To je miris rata. Ono malo što pamti od svog detinjstva, Dita se seća da je mir mirisao na gustu pileću supu koja se cele noći kuvala svakog petka. Kako da se ne seća ukusa pečene jagnjetine i kolača sa jajima i orasima. Dugih dana u školi i popodneva kad se igrala škole i žmurke sa Margit i ostalim drugaricama iz razreda, koja sada blede u sećanju... Pre nego što je sve počelo da se raspada.

Promene nisu bile nagle, već postepene. Ali jednog dana njeno detinjstvo se zatvorilo kao Ali Babina pećina i ostalo pokopano u pesku. Jasno se seća tog dana. Ona ne zna tačan datum, ali bio je 15. mart 1939. kad je Prag osvanuo drhteći.

Kristalne suze na lusteru u dnevnoj sobi zadrhtale su, ali znala je da nije zemljotres jer niko nije trčao niti se uznemirio. Njen otac je pio čaj iz šolje uz doručak i čitao novine, naizgled ravnodušan, kao da se ništa ne događa.

Krenula je sa majkom ka školi, a grad se tresao. Začula je buku dok su išle ka Vaclavskim namestima, gde je tlo toliko snažno podrhtavalo da joj je golicalo tabane. Kako

su se približavale, prigušeni zvuci postajali su sve jasniji i Ditu je kopkala ta neobična pojava. Kada su stigle, nisu mogle da pređu ulicu koju su blokirali ljudi, niti da vide išta drugo osim zida sačinjenog od leđa, kaputa, zatiljaka i šešira.

Njena majka naglo se zaustavila. Lice joj se ukrutilo i kao da je u sekundi ostarila. Uхватила je ćerku za ruku da se vrate i krenu drugim putem do škole, ali Dita nije mogla da odoli radoznalosti i otrgla joj se iz ruke. Onako sitna i mršava, lako se progurala kroz gomilu ljudi zbijenih na pločniku i stala u prvi red, baš u trenutku kad je gradska policija sastavivši ruke formirala kordon.

Buka je bila zaglušujuća: jedan za drugim, ispred nje, prolazili su sivi motori s bočnim prikolicama, prevozeći vojnike obučene u blistave kožne jakne, sa moto-naočarima oko vrata. Njihove kacige su blistale, tek pristigle iz fabrika iz centralne Nemačke, još uvek bez ijedne ogrebotine, bez traga borbe. Za njima su išli vojni kamioni, na kojima su blistali ogromni mitraljezi, a za njima su niz aveniju, polako i preteći poput slonova, tutnjali tenkovi.

Seća se kako su joj ljudi koji su prolazili pored nje ličili na automate iz astronomske sata sa gradskog trga i imala je osećaj da će se svakog časa za njima zatvoriti neka vrata nakon čega će oni nestati, a podrhtavanje prestati. Ali ovog puta nisu automati išli u mehaničkoj povorci, već ljudi. Narednih godina, naučiće da razlika između to dvoje nije uvek velika.

Imala je samo devet godina, ali osetila je strah. Nije bilo muzike orkestrara, glasnog smeha i vreve, nije bilo zvižduka... Bila je to nema povorka. Zašto su ti ljudi u uniformama ovde? Zašto se niko ne smeje? Najednom ju je ova nema povorka podsetila na pogreb.

Čelični stisak njene majke izvukao ju je iz gomile. Krenule su u suprotnom smeru i Prag je ponovo pred njenim očima postao onaj stari živahni grad. Kao da se probudila iz košmara i otkrila da je sve ponovo kao pre.

Ali tlo pod njenim nogama još uvek je podrhtavalo. Grad je drhtao. Kao i njena majka. Očajnički je cimala Ditu pokušavajući da žurnim koracima u svojim elegantnim cipelicama od prevrnute kože pobegne od povorke i džinovske šape rata. Dita uzdahne, stiskajući svoje knjige. S tugom shvata da je tog dana, a ne onog kad je dobila prvu menstruaciju, za sobom ostavila svoje detinjstvo, jer je prestala da se plaši kostura ili starih priča o avetinjskim šakama i počela da se plaši ljudi.